

TALABALARDA LINGVOMADANIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Yakubbayev Murodilla Marufovich

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Til madaniyati deganda biz ma'lum bir tilning qabul qilingan adabiy me'yorlarini aks ettiruvchi til rivojlanishining ma'lum darajasini, lingvistik tajribani to'plash va saqlashga yordam beradigan lisoniy birliklardan, lingvistik vositalardan to'g'ri va yetarli darajada foydalanishni tushunamiz. Til madaniyati har qanday jamiyatning umumiy madaniyatini shakllantiradi, uning rivojlanishiga hissa qo'shadi, shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi, uning hayoti va kommunikativ tajribasini shakllantirish va tashkil etishga yordam beradi.

Chet tilni o'qitishga nisbatan metodik atamalar lug'atida "kompetentlik" tushunchasi muayyan fanni o'qitish jarayonida shakllanadigan bilim, ko'nikma, malakalar, shuningdek, har qanday faoliyatni amalga oshirish qobiliyati sifatida qaraladi va tilni bilishning ma'lum darajasi bilan tavsiflanadi [1:105]. Shunday qilib, "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalari bir xil emas. A.I.Surygin bu tushunchalarni xorijiy tillar bo'yicha mutaxassislar tayyorlash bilan bog'liq holda farqlaydi. Kompetensiya - bu o'quvchining har qanday faoliyatda kompetensiyasini shakllantiradigan ta'lim mazmuni va kompetentlik, o'z navbatida, ta'limni, ya'ni o'rganish natijasini ifodalaydi [7:114].

Kompetensiya va kompetentlikning ushbu ta'riflaridan xulosa qilishimiz mumkinki, eng umumiy shaklda "kompetensiya" tushunchasi ma'lum bir faoliyat turining mazmunini ifodalaydi va "kompetentlik" buni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlar to'plamidir.. A.P.Sadoxinning fikriga ko'ra, "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini ajratishning asosiy asosi sifatida subyektiv va obyektiv omillar ko'rib chiqilishi kerak, ular birligida shaxs faoliyati sifatini tavsiflaydi. Obyektiv omil shaxsning kompetensiyasini belgilaydi, chunki u faoliyatining ko'lami va imkoniyatlarini, qonunlar, qarorlar, nizomlar va ko'rsatmalarda mustahkamlangan huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Subyektiv omil shaxsning individual kompetentligi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, chunki u tegishli faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini ochib beradi. Bu shaxsning zaruriy harakatlarni amalga oshirish uchun sifatlari, bilimlari, ko'nikmalari, qobiliyatlari va qobiliyatlari mavjudligida ifodalanadi [6:159].

"Lingvistik kompetensiya" tushunchasi 50-yillarning oxirida amerikalik tilshunos N.Xomskiy tomonidan kiritilgan. Lingvistik kompetensiyani u ona tilida so'zlashuvchining o'z tili haqida bilishi deb tushungan. Ammo uning konsepsiyasida bilim va amaliyot ajratilgan edi. Uning fikricha, lingvistik kompetensiya - bu "til grammatikasi haqidagi g'oyalar tizimi" bo'lib, u insonga tug'ilishdan beri beriladi, ya'ni "biologik tur" sifatida insonga xos bo'lgan va uning hayotiy tajribasi, yashash, atrof-muhit va boshqalar o'rni bilan bog'liq. [9:66]. I. N. Gorelov lingvistik kompetensiyani xalqning umumiy xotirasida ham, har bir shaxsning shaxsiy xotirasida ham saqlanadigan "tilni haqiqiy bilish" deb tushundi: bu lingvistik belgilar tizimi, ularning muvofiqligi va qo'llanilishi qoidalari. 2:34].

Hozirgi vaqtda insonning ushbu barcha xususiyatlari va fazilatlarini yanada to'g'ri ifodalash uchun inson faoliyatining ko'plab sohalarida ma'lum bilimlarga ega bo'lish kerak, bu esa umumiy, ya'ni kasbiy sohaga tegishli bo'lmagan ma'lumotlarni to'g'ri tushunishga imkon beradi. zamonaviy dunyoda zaruriy moslashish. Shuning uchun biz "lingvomadaniy kompetensiya" tushunchasidan foydalanishni taklif qilamiz.

Ushbu tadqiqot maqsadlari uchun madaniy kompetensiya va lingvomadaniy kompetensiya tushunchalarini ajratish maqsadga muvofiqdir. “Madaniy kompetensiya” atamasini E.Proxorov kiritgan [5:114]. Milliy madaniyatning shaxs o‘zlashtirgan va nazariy yoki amaliy jihatdan ishlatadigan qismi tushuniladi. Shaxsning madaniy kompetensiyasi odatda asosiy parametrlarda (qadriyatlar, g‘oyalar, tamoyillar) milliy madaniyat bilan mos kelishi kerak. Agar bu sodir bo‘lmasa, shaxs va uning atrofidagi madaniyat o‘rtasida ziddiyat paydo bo‘ladi. Madaniy kompetensiya ma‘lum bir madaniyat vakillari tomonidan turli sohalarida qo‘llanilishi mumkin: siyosat, fan, adabiyot, ijodning barcha turlari, shu jumladan musiqa, rasm, xoreografiya va boshqalar, uning individual jihatlari alohida shaxslar va odamlar guruhlari uchun bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, madaniy kompetensiyaning eng muhim qismi jamiyat a‘zolarining muloqotini belgilaydi, ularga ma‘lum bir madaniyat doirasida majburiy bo‘lgan va turli xil milliy, diniy, kasbiy va hokazolarga xos bo‘lgan muayyan cheklovlar, normalar, qoidalar, marosimlarni belgilaydi.

Insoniyat tsivilizatsiyasining mavjudligi va rivojlanishi uchun turli xil aloqa shakllarining ahamiyatini hisobga olgan holda, madaniy kompetensiyaning ushbu qismini alohida jihat sifatida ajratib ko‘rsatish tavsiya etiladi, buning uchun L. A. Gorodetskaya lingvomadaniy kompetensiya atamasini taklif qildi. Yuqorida tilga olingan muallifning fikricha, madaniy kompetensiya va lingvomadaniy kompetensiya o‘rtasidagi farq qism va butun o‘rtasidagi farqdir: lingvomadaniy kompetensiya - madaniy kompetensiyaning ma‘lum bir lingvomadaniyat doirasidagi shaxsning kommunikativ xatti-harakati uchun javobgar bo‘lgan qismidir [3:49].

Shu bilan birga, kommunikativ xatti-harakatlar strategiyalari “nutq” va “muloqot” tushunchalaridan ancha kengroqdir, chunki madaniy jihatdan aniqlangan og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan harakatlar zanjirlarini o‘z ichiga oladi, o‘z navbatida har xil turdagi belgilardan iborat, shuning uchun ular tilshunoslik tomonidan o‘rganiladigan til hodisalari doirasidan sezilarli darajada chiqib ketadi. Madaniyat sohasi va muloqot strategiyasini tanlashni belgilash bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyat tushunchalari, meyorlari va qoidalari ham tilshunoslik doirasidan tashqariga chiqadi. Bundan kelib chiqadiki, lingvomadaniy kompetensiya til hodisasi emas, balki madaniyat hodisasi.

Lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish uning ishtirokchilaridan nimani, qachon, kimga va qanday aytishi yoki qilishi kerakligini tushunishni talab qiladi. Ushbu munosabatlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ularga quyidagilar kerak: ijtimoiy-madaniy (kontekstual) bilimlar, muloqot qobiliyatlari, til bilimlari, shuningdek, psixologik ko‘nikmalar. Masalan, tilshunoslikda “lingvomadaniy kompetensiya” tushunchasi vujudga keladi, uni V.N.Telianing ta’kidlashicha, lingvomadaniy kompetensiya “ona tilida so‘zlashuvchilarning lingvistik belgilarni madaniyat kontekstiga singdirish qobiliyati, ya’ni madaniy tushunchalar makonida ularning izohli ma’nosidir. Til belgisi o‘z mazmunida madaniy ma’nolarni faollashtirganda, madaniyat “til” belgilari uchun “tana” xususiyatiga ega bo‘ladi” [8:25].

V.A.Maslova lingvokulturologiya bo‘yicha qo‘llanmasida ushbu fanga oid aniq muammolarni hal qilish zarurligini ta’kidlaydi, ya’ni “haqiqatda ona tilida so‘zlashuvchining lingvomadaniy kompetensiyasi mavjudmi, uning asosida madaniy ma’nolar mujassamlanadimi degan savollarga javob beradi. Lingvomadaniy kompetensiyaning amaliy ta’rifi sifatida biz quyidagilarni qabul qilamiz: bu nutqni ishlab chiqarish va nutqni idrok etish jarayonlarini lingvistik shaxs tomonidan tabiiy o‘zlashtirish va eng muhimi, madaniy munosabatlarni o‘zlashtirishdir. [4:31].

Har bir xalq tili va madaniyatining qadr-qimmatini va o‘ziga xosligini anglash dunyoning rang-barangligi va multikulturalizmini tan olishga xizmat qiladi. “Boshqa”, “begona”ga nisbatan bag‘rikeng munosabat, uning xususiyatlariga qiziqish, “o‘zinikidan”, odatdagidan

farqlari, to'liq madaniyatlararo muloqotga xalaqit beradigan ko'plab stereotiplardan xalos bo'lishga yordam beradi.

Yuqoridagi misollardan ko'rinib turibdiki, tadqiqotchilar til va madaniyat o'rtasidagi munosabat muammosiga millatning umumiy madaniyatiga ta'sir ko'rsatadigan tushunish, tajriba, natijalarni yaxshilash va takomillashtirish kabi turli nuqtai nazardan qaraydilar. Turli xil hayotiy vaziyatlarga munosib javob berishga va muloqot qilishga yordam beradigan ma'lum ko'nikma va malakalarni rivojlantirish tobora kuchayib bormoqda. Shu sababli, insonni ijtimoiylashishga va bizning zamonamizning har qanday voqeligiga moslashishga imkon beradigan bunday ko'nikmalarni egallashga tayyorlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Глухов, Б. А. Термины методики преподавания русского языка как иностранного / Б. А. Глухов, А. Н. Щукин. М., 1993.
2. Горелов, И. Н. Вопросы теории речевой деятельности: (Психолингвистические основы искусственного интеллекта) / И. Н. Горелов. Таллин, 1987.
3. Городецкая, Л.А. Лингвокультурная компетентность и лингвокультурные коммуникативные компетенции: разграничение понятий / Л.А.Городецкая // Вопросы культурологии. 2009. № 1. С. 48–51.
4. Маслова, В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. М., 2001.
5. Прохоров, Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. М., 2008.
6. Садохин, А. П. Межкультурная компетенция и компетентность в современной коммуникации. (Опыт системного анализа) / А. П. Садохин // Общественные науки и современность. 2008. № 3. С. 156–166.
7. Сурыгин, А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке / А. И. Сурыгин. СПб., 2002.
8. Телия, В. Н. Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / В. Н. Телия; отв. ред. Н. Телия. М., 2004.
9. Хомский, Н. Язык и проблемы знания / Н. Хомский // Вестник МГУ. Филология. 1995. № 4. С.130–157.